

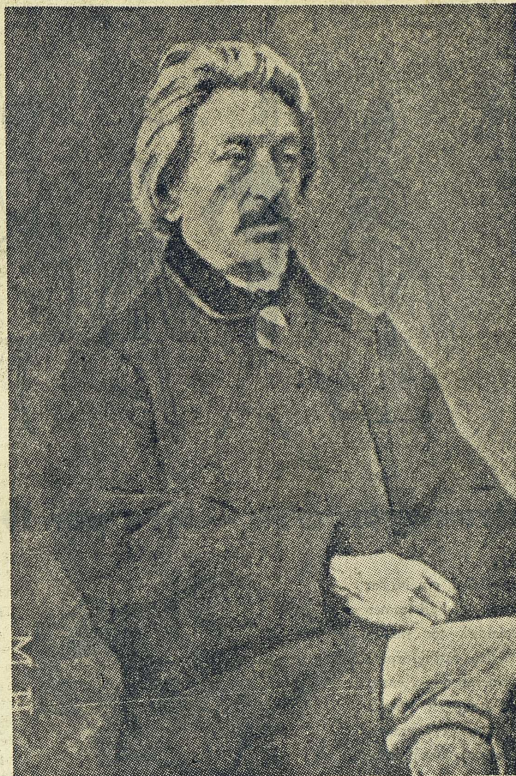
20/12

EN MÄRKLIG IDEOLOG

NAMNET MOSES HESS möter man i skilda sammanhang, men nästan alltid perifert; han omtalas i mera ingående idéhistoriska skrifter som vänsterhegelian eller socialistisk föregångare eller sionist. I den sistnämnda egenskapen har han tillägnats några gator i Israel, men han står helt i skuggan inte bara av Herzl, utan också av Pinsker och andra som genom den judiska statens upprättande förvandlats från fantasier till profeter. Då jag för några år sedan gick igenom de viktigaste sionistiska skrifterna blev jag förvånad över att Hess inte hade större rykte; hans bok "Rom och Jerusalem" (1862) syntes mig, trots att många avsnitt är både föråldrade och från början besynnerliga, vara den mest storslagna kombinationen av framstegstro och sionism. Nu har en av vår tids mest skarpsinniga idéhistoriker, professor Isaiah Berlin i Oxford, i en lika intelligent som beundrande skrift rest ett monument till Hess minne — *The Life and Opinions of Moses Hess* — och klarlagt den judiske tänkarens väg till den nationellt färgade universalism, som är Israels lösen och rättfärdigande.

Moses Hess föddes 1812 i Bonn under Napoleons för de judiska minoriteterna frigörande styre. Då Rhenlandet några år senare annekterades av Preussen sökte den nya regimen att införa de gamla restriktionerna, den gamla segregationen. Många judar sökte räddning genom att låta döpa sig, så advokaten Heinrich Marx, och dennes son Karl gick vidare på assimilationslinjen för att rent av hamna bland de socialistiska judar som kan kallas antisemiter. Familjen Hess reagerade tvärtom genom ett mera energiskt fasthållande vid judendomen, och även om Moses Hess under en tid övergav denna hållning, var barndomens erfarenheter sannolikt avgörande för hans omvändelse till sionismen i medelåldern.

Som ung studerande och intellektuell levde Hess ett kringflackande liv i fattigdom och idealism, med remissor hemifrån, tidnings-skriveri, tillfälliga uppdrag som medel till försörjning. Liksom en stor del av den bästa europeiska ungdomen blev han hegelian, och i hans dialektiska resonemang, hans tendens att skilja mellan "det verkliga" och "det tillfälliga", hans tro på mänsklighetens utveckling i

Herbert Tingsten skriver här med utgångspunkt från en nyutgiven biografi om den judiske tänkaren Moses Hess (sevan).

bestämda etapper under ledning av något slags världsande, framträder ständigt den Hegelska kolonningen, med dess förmåga att ge glans och flykt åt alla förhoppningar och att även åt rimliga tankar förläna något av djupsinne, extremism och galenskap. Det moraliskt och materiellt fulländade framtidsrike som han kämpade för skulle skapas genom människornas medvetna ansträngningar, men tron på segern stimulerades av en historiefilosofi som i utvecklingen såg ett successivt realiserande av det stora målet. I denna filosofi spelade judarna en viktig, men numera avslutad roll. De hade genom sina profeter lagt grunden till frihetens och framstegets verk, men deras mission fullföljdes av kristendomen, och judarna borde därför lämna scenen, liksom enligt Hegel andra folk, vilkas mission var uppfylld. "Guds utvalda folk måste försvinna för alltid, så att ur dess död ett nytt och

rikare liv kan spira." En universell socialism, med frihet, egendoms-gemenskap och sammansmältning av alla raser och folk var nära; judarna borde uppge sin särprägel och gå upp i denna väldiga enhet.

Då Hess år 1841 träffade den några år yngre Marx var han redan socialist, eller enligt tidens uttrycksätt kommunist. Hans beundran för Marx var djup — en förening av "Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine och Herder", skriver han i ett brev. Men han godtog aldrig helt Marx historieschema; han var benägen att i den mänskliga godheten och rättfärdighetskänslan se något väsentligare än de "produktivkrafter" om vilka Marx talade, och därav följde med nödvändighet att han inte heller såg klasskampen som framstegets drivmedel. Marx inte bara föraktade Hess som en underhuggare — det var hans hållning mot nästan alla — utan placerade honom bland de sentimentala "utopister" som inte förstod moralens relativism och utvecklingens obönhörliga lagbundenhet; "rabbin Moses" kallade Marx och Engels Hess i sina brev.

Berlin anser att Hess karaktär närmade sig Dostojevskijs ideal av "en positivt god människa". Till bevisningen hör Hess giftermål med en prostituerad, inte på grund av kärlek, utan för "att försona den orättvisa som samhället begått", "för att göra något som uttrycker behovet av kärlek och jämlikhet mellan människorna". Äktenskapet blev lyckligt; hust-run delade hängivet mannens fattigdom; att hon någon gång bedrog honom, tog han med ett oroande jämnmod.

Hur Hess småningom, under bevarande av grundtankarna i sin lära, kom att bli sionist i stället

folkets frigörelse som ett steg mot mänsklighetens broderskap; "liksom Rom återuppstått... skall Jerusalem vakna till nytt liv", heter det hos Hess. Allt nog, vid femtio års ålder var Hess färdig med sin nya lära och utgav sin bisarra, skarpinniga och fångslande "Rom och Jerusalem" — sionismen i hegeliansk dräkt och med demokratisk, socialistisk och universalistisk syftning.

I anslutning till tidens härskan- de radikala idéer trodde Hess på de medfödda skillnaderna mellan folk och raser, men också att alla i grunden var av samma värde, att alla skulle förbrödras och med sina skilda gåvor och egenskaper bidra till uppbyggandet av en enad och ädel mänsklighet. Förut- sättningen för enhetsverket var allas frihet; även judarna måste alltså bli fria — ett fritt folk i en fri stat. Med denna frigörelse skulle man ha nått "lösningen av den sista nationalitetsfrågan". Men liksom många andra, som förkunnade folkens och rasernas olikhet och likvärdighet och krävde den nationella friheten som ett medel till universalism, trodde Hess i grunden att hans egen "ras" genom sin moraliska överlägsenhet var kallad att leda det stora verket. Judarna var det etiska och religiösa folket framför andra. "Vårt folks heliga skrifter förut- sätter Guds enhet trots världens mångfaldighet, människosläktets enhet trots skillnaden mellan de mänskliga raserna, därför att hela planen för världshistorien föresvävat det judiska folket från början av dess egen historia." På samma sätt hade — kanske ytterst inspirerade av Gamla testamentets tankar — amerikanerna känt sig som Guds utvalda i självständig- hetskampen mot England, de franska arméerna förklarats vara historiens exekutorer och mänsklighets frigörare under revolu- tionskrigen och Garibaldi enat Ita- lien för att frälsa världen. Med Hegel hade den messianska tan- ken blivit en utformad historiefilo-

sofi, med Marx en fana för socia- lismen. Hess presenterade en ny variant, sionismen.

För att judarna skulle kunna fullfölja sin mission måste de upp- rätthålla sin väsentliga egenart, den religiösa. Rabbinerna måste äras som ledare, bönerna läsas på hebreiska. "Jag själv skulle, om jag hade en familj, trots mitt dogma- tiska kätteri inte bara ansluta mig till en judisk synagoga, utan ock- så i mitt hem följa reglerna för fest och fasta för att i mitt hjärta, och i mina barns hjärta, hålla mitt folks traditioner levande." Med judendomen sammansmältes socialismen; den judiska religionen förklarades vara gemenskapens och jämlikhetens religion. I den judiska staten måste all utslagning genom privata ägare undanröjas; enligt Lassalles recept för Tysk- land borde i det judiska Palestina producentkooperationen bli en grundval för arbetet. Både i fråga om religion och social konstruk- tion framförde alltså Hess idéer som upptogs av senare sionister och som till stor del blivit härs- kande i det nutida Israel.

Om sättet för den judiska na- tionalstatens upprättande skrev Hess konkret och utförligt. Han prisas av Berlin för sin förmåga att förutse, men det synes tvivel- aktigt om han fått mer än den normala procent rätt som tillkom- mer aktiva och mångsidiga spä- män. Han fick inte rätt i tron att Palestina successivt kunde frikö- pas från Turkiet av judiska ban- kirer, inte heller i förhoppningen att Frankrike skulle bli den store hjälparen — såvida man inte vill se Sinaikampanjen som uppfylle- se av denna profetia. Han fick rätt då han förutsade att judarna i Västeuropa (och Amerika) inte skulle utvandra till Israel, att den judiska staten främst skulle be- folkas från Östeuropa, att en fruktansvärd förföljelse skulle drabba judarna i det vid denna tid liberala Tyskland.

Den judiska staten, grundad på allmänmänskliga och socialistiska ideal, skulle bli baneföraren i ar- betet för den frihetens gemenskap som Gamla testamentets profeter intuitivt, Hess med stöd av den

vetenskapliga dialektiken, tecknat som historiens mål. Liksom Hegel och Marx trodde Hess att efter den "förhistoriska" tiden av krig, förtryck och ondskas, efter den mödosamma vandringen uppför berget, mänskligheten skulle nå lugn på endrakens och frihetens högsått. Liksom Hegel och Marx såg han i den egna insikten om förloppet ett bevis på att detta närmade sig sin fullbordan. Hegel väntade på statens fulländning ef- ter preussiskt mönster, Marx på proletariatets seger, Hess på Israel.

HERBERT TINGSTEN

HERBERT TINGSTEN (1883-1963)

för assimilationist kan inte i de- talj klarläggas. Av betydelse var säkerligen vissa judeförföljelser, särskilt att en jude år 1840 dömdes för ritualmord i Damaskus; denna händelse tycks ha väckt Hess judiska medvetande på sama- sätt som Dreyfusaffären Herzls. Av betydelse var också de europeiska nationalitetsrörelserna, främst den italienska, som under Mazzini och Garibaldi såg det egna